

УДК 338(477)

В. М. Порохня

доктор економічних наук, професор

О. М. Горбань

доктор фізико-математичних наук, професор

В. В. Бирський

кандидат економічних наук, доцент

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті наголошено, що для прискорення процесів реалізації стратегічних пріоритетів, розробки та запровадження стратегії соціально-економічного розвитку регіонам потрібний науково обґрунтований організаційний механізм, який передбачав би процедуру угруповання областей країни до регіонів-кластерів, визначення соціально-економічного потенціалу, розробки стратегії. Зауважено, що представлений механізм характеризує концепцію досягнення цілей та завдань соціально-економічного розвитку регіону, її нормативно-правове, науково-методичне, організаційне та інституційне забезпечення.

Ключові слова: методичний підхід, соціально-економічний розвиток, показник, регіон, кластер.

I. Вступ

Сучасні світові тенденції глобалізації значно посилюють роль окремих регіонів у забезпеченні ефективності функціонування національних економік через інтенсифікацію зв'язків між ними. Досвід світової фінансово-економічної кризи свідчить, що втрата життєздатності окремого елемента глобальної економічної системи може завдати суттєвої шкоди функціонуванню сучасних міжрегіональних об'єднань. Справедливим є й зворотне твердження – позитивний соціально-економічний розвиток окремих регіонів здатний вплинути ефектом мультиплікатора на загальну державну динаміку економічного зростання. Серед найбільш відомих українських дослідників регіонального розвитку, в наукових працях яких наголошено на актуальності досліджуваного напрямку, варто назвати А. Алімова, О. Амошу, А. Вебера, Б. Данілішина, Т. Клебанову, Г. Ковальчук, О. Крайника, В. Павлова, Г. Семенова, О. Фіщука та ін.

II. Постановка завдання

Мета статті – визначити основні методичні підходи до аналізу соціально-економічного розвитку регіонів України.

III. Результати

Системне недооцінювання ролі регіональної соціально-економічної політики в Україні та надмірна централізація протягом кінця ХХ – початку ХХІ ст. призвели до виникнення великої диспропорції в галузевій

структурі економіки, неефективного використання регіональних переваг природного характеру. Тому децентралізація повноважень щодо формування соціально-економічної політики з державного на регіональний рівень повинна забезпечувати стійкий розвиток адміністративно-територіальних одиниць за умов найбільш ефективного використання їх конкурентних переваг, наявних трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, що в кінцевому випадку має на меті вихід національної економіки на траєкторію стійкого зростання. Отже, актуальним питанням, яке потребувало вирішення на державному рівні, було запровадження дієвого механізму моніторингу за станом соціально-економічного розвитку окремих адміністративно-територіальних одиниць з метою проведення їх порівняльного аналізу, оцінювання динаміки та визначення проблемних напрямів, які потребують оперативного втручання.

Впровадження відповідної методики визначення комплексної оцінки результатів соціально-економічного розвитку регіонів з лютого 2004 р. до сьогодні регулювали відповідні постанови КМУ. Чинним нормативним актом наразі є постанова КМУ "Про запровадження проведення оцінки результатів діяльності Ради міністрів АР Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій" від 09.06.2011 р. № 650 [1]. Сутність запропонованих у 2004 р. під-

ходів полягала в послідовному нормуванні регіональних значень множини показників і визначенні відповідних рейтингів соціально-економічного розвитку областей України. Відмінності методичного характеру полягали лише у виборі системи показників, які більш повно та якісно давали змогу б оцінити стан справ на регіональному рівні.

На сьогодні законодавчо визначено, що комплексний аналіз соціально-економічного розвитку регіонів на території України необхідно здійснювати за такими напрямками:

- економічний розвиток;
- інвестиційна, наукова та інноваційна діяльність;
- державні фінанси;
- підтримка бізнесу;
- споживчий ринок;
- населення та ринок праці;
- житлово-комунальне господарство;
- освіта та охорона здоров'я;
- рівень злочинності;
- екологія тощо.

Відповідне оцінювання повинно щоквартально проводити Міністерство економічного розвитку і торгівлі України за даними Державного комітету статистики та оприлюднювати на офіційному веб-сайті.

Табличні дані стану соціально-економічного розвитку регіонів України складаються з близько 35 показників [2].

Результати зведеної оцінки рівнів соціально-економічного розвитку регіонів України за визначеним на законодавчому рівні підходом дають можливість відзначити низку його суттєвих недоліків:

1. Велика початкова кількість вхідних показників, навіть будучи згрупованою за відповідними критеріями оцінювання, не дають змоги отримати уявлення про існування регіонів з більш-менш однорідними рівнями соціально-економічного розвитку.
2. Серед показників, які пропонують використовувати при визначенні узагальнюючого рейтингу, є такі:
 - абсолютні величини (або відносні величини) інтенсивності – визначають поточний стан регіонального розвитку (наприклад, обсяг реалізованої промислової продукції в розрахунку на одиницю населення);
 - відносні величини динаміки (наприклад, ланцюговий індекс промислової продукції в порівняннях цінах) – визначають динаміку змін, що відбулися протягом звітного періоду й не можуть свідчити про поточний стан регіонального розвитку, а лише про напрям його зміни.

Відносно першого недоліку для класифікації регіонів за однорідними групами пропонують використовувати методи кластерного аналізу. Однак наявність великої початкової кількості вхідних показників може істотно впливати на результати такої класифікації. Тому для зменшення розмірності вхідних даних у межах цього дослідження було застосовано метод головних компо-

нент, що полягає в переході до нового ортогонального базису, вісі якого орієнтовані за напрямками максимальної дисперсії множини вхідних даних. При цьому обчислення головних компонент зводиться до знаходження власних векторів і власних значень коваріаційної матриці. Це дало нам можливість суттєво зменшити розмірність простору вхідних даних через відкидання координат, що відповідають за напрями з мінімальною дисперсією, та підвищити адекватність процедури класифікації об'єктів. При виборі чисельності головних компонент треба виходити з прийнятного рівня поясненої дисперсії, який у цьому дослідженні був не менший за 95%.

Відносно другого недоліку ми вважаємо, що таке об'єднання різних за своєю статистичною суттю соціально-економічних показників у єдину рейтингову оцінку регіону є недоцільним. Тому всю множину вхідних показників пропонуємо класифікувати за двома групами: показники, що відображають рівні динамічного ряду й свідчать про поточний стан соціально-економічного розвитку регіонів, а також показники динаміки, що свідчать про потенціал їх подальшого розвитку. Це дасть змогу визначити не лише однорідні за своїм станом розвитку регіони України, а й регіони, яким притаманна більш-менш однорідна динаміка змін у соціально-економічному стані.

Узагальнюючи вищезазначене, методичний підхід до аналізу соціально-економічного розвитку регіонів України можна подати у вигляді такої послідовності етапів (рис. 1).

Подальший аналіз було виконано згідно зі звітами Міністерства економічного розвитку і торгівлі України про оцінку результатів діяльності обласних державних адміністрацій.

Нормування вхідної множини показників, згідно з [1], було здійснено за формулами (1):

$$R_j = \frac{x_{ij} - x_{\min j}}{x_{\max j} - x_{\min j}}, \quad \text{або} \quad (1)$$

$$R_j = \frac{x_{\max j} - x_{ij}}{x_{\max j} - x_{\min j}},$$

де x_{ij} – значення j -ого показника за i -им регіоном;

$x_{\min j}$ – мінімальне значення j -ого показника;

$x_{\max j}$ – максимальне значення j -ого показника;

R_j – нормоване значення j -ого показника.

Першу формулу використовували для соціально-економічних показників, зростання яких має позитивний характер, другу формулу – для показників, зростання яких має негативний характер.

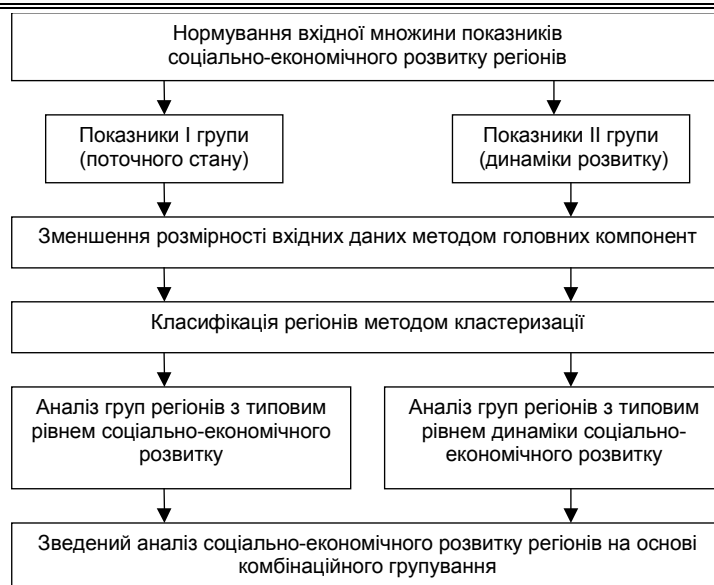

Рис. 1. Методичний підхід до аналізу соціально-економічного розвитку регіонів України

До показників поточного стану соціально-економічного розвитку регіонів, згідно з їх загальним переліком [1], належать 16 показників, а до показників динаміки розвитку –

19. Варто відзначити непропорційність представлення кожного напрямку дослідження показниками I та II груп (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл показників за напрямом аналізу соціально-економічного стану регіонів України

Напрямок аналізу	Загальна чисельність показників	
	поточного стану регіону	динаміки розвитку регіону
Економічний розвиток	5	4
Інвестиційна, наукова та інноваційна діяльність	2	1
Державні фінанси	3	4
Споживчий ринок	–	5
Населення та ринок праці	3	4
Житлово-комунальне господарство	1	1
Рівень злочинності	2	–

Вказана непропорційність закладена на законодавчому рівні, тому можна лише наголосити на недосконалому існуючому множині показників соціально-економічного розвитку регіонів і необхідності її подальшого вдосконалення згідно із запропонованим вище методичним підходом.

Застосовуючи метод головних компонент до показників I групи з метою зменшення розмірності вхідних даних, отримуємо таку залежність кумулятивної частки поясненої дисперсії від кількості головних компонент (рис. 2).

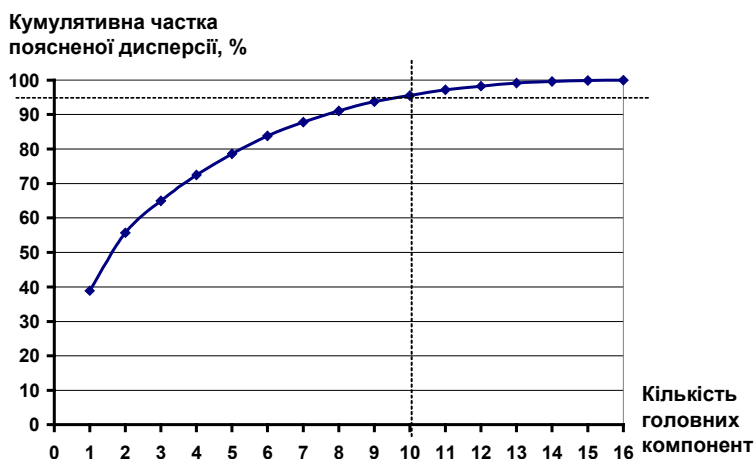

Рис. 2. Обґрунтування вибору кількості головних компонент для показників I групи

Дані рис. 2 свідчать про те, що зі зростанням кількості головних компонент кумулятивна частка поясненої дисперсії також буде зростати. Зважаючи на це, можна стверджувати, що за допомогою 10 головних компонент можна пояснити не менше 95% дисперсії вхідних даних, що формуються на основі 16 показників. Таким чином, для подальшої класифікації регіонів маємо змогу в цьому випадку знизити розмірність вхідних даних з 16 до 10.

Аналогічно, при обґрунтуванні вибору кількості головних компонент для показників II групи отримуємо, що 95% дисперсії вхідних даних можна пояснити за допомогою 11 головних компонент, тобто спостерігаємо зниження розмірності вхідних даних з 19 показників до 11.

Результати класифікації областей України за ієрархічним агломеративним методом кластерного аналізу за соціально-економічним розвитком наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Класифікація областей України за соціально-економічним розвитком

Кластер	Регіони (області)	Економічний розвиток	Інвестиційна, наукова та інноваційна діяльність	Державні фінанси	Населення та ринок праці	Житлово-комунальне господарство	Рівень злочинності
I	Київська, Одеська	0,41	0,31	0,48	0,69	0,59	0,38
II	Вінницька, Закарпатська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	0,45	0,05	0,19	0,32	0,25	0,56
III	Волинська, Житомирська, Рівненська, Харківська	0,33	0,07	0,23	0,52	0,16	0,49
IV	Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Херсонська, Черкаська	0,58	0,12	0,37	0,40	0,06	0,46
V	Івано-Франківська, Львівська	0,40	0,09	0,33	0,39	0,40	0,67
VI	Дніпропетровська, Запорізька	0,50	0,17	0,49	0,59	0,02	0,51

Розраховані числові значення є центрами відповідних кластерів у нормованих показниках (більшому значенню нормованого показника відповідає кращий рівень розвитку). Згідно з табл. 3, однозначної переваги областей будь-якого кластера над іншими за рівнем соціально-економічного розвитку немає.

Це пояснюють нерівномірністю соціально-економічного стану різних регіонів України.

Відповідні результати класифікації областей України за допомогою кластерного аналізу, в основу якої покладено показники, що характеризують динаміку соціально-економічного розвитку, наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Класифікація областей України за динамікою соціально-економічного розвитку

Кластер	Регіони (області)	Економічний розвиток	Інвестиційна, наукова та інноваційна діяльність	Державні фінанси	Споживчий ринок	Населення та ринок праці	Житлово-комунальне господарство
I	Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Рівненська, Чернівецька	0,29	0,40	0,66	0,39	0,54	0,21
II	Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Черкаська	0,48	0,52	0,58	0,52	0,56	0,17
III	Кіровоградська, Сумська, Харківська, Чернігівська	0,44	0,48	0,59	0,39	0,34	0,21
IV	Одеська	0,25	0,72	0,61	0,42	0,48	0,35
V	Миколаївська, Полтавська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька	0,37	0,39	0,62	0,36	0,32	0,16

Як і в попередньому випадку, табл. 3 містить числові дані, що характеризують нормовані значення центрів відповідних кластерів. Ті області, де характеристики центрів кластерів приймали більші значення, демонстрували кращу динаміку соціально-економічного розвитку протягом до-

сліджуваного періоду. Як бачимо, за показниками динаміки розвитку явних лідерів також немає.

Якщо поєднати результати класифікації регіонів України, наведені в табл. 2 і 3, у вигляді комбінаційного групування, отримуємо такий результат (табл. 4).

**Зведений аналіз соціально-економічного розвитку регіонів
на основі комбінаційного групування**

Кластер	Класифікація областей за динамікою розвитку				
	I	II	III	IV	V
I	–	Київська	–	Одеська	–
II	Закарпатська, Чернівецька	Вінницька	Сумська, Чернігівська	–	Тернопільська, Хмельницька
III	Рівненська	Волинська, Житомирська	Харківська	–	–
IV	–	Черкаська	Кіровоградська	–	Миколаївська, Пол- тавська, Херсонська
V	–	Івано-Франківська	Львівська	–	–
VI	Дніпропетровська, Запорізька	–	–	–	–

Наявність декількох областей на перетині відповідних рядків і колонок табл. 4 свідчить про однакові риси не тільки в напрямках їх поточного соціально-економічного стану, а й у динаміці їх розвитку.

IV. Висновки

Таким чином, розроблений методичний підхід до аналізу соціально-економічного розвитку регіонів України, що полягав у вдосконаленні підходу, викладеного в чинному нормативному акті [1], дав змогу поглибити ступінь статистичної обробки вхідних даних і здійснити більш об'єктивний порівняльний аналіз поточного стану та динаміки розвитку областей України. Він дає можливість ввести для подальшого аналізу такі показники, як інтегральний регіональний людський розвиток та інтелектуальний капітал регіону, методику їх застосування буде розглянуто в подальших дослідженнях.

Список використаної літератури

1. Про запровадження проведення оцінки результатів діяльності Ради міністрів АР Крим, обласних, Київської та Севастополь-

ської міських державних адміністрацій: Постанова КМУ від 09.06.2011 р. № 650 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/650-2011-%D0%BF>.

2. Порохня В. М. Соціально-економічний розвиток регіонів України / В. М. Порохня, В. В. Бирський // Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків: ХНЕУ, 2012. – С. 309–311.
3. Оцінка результатів діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій: Звіт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 09.06.2011 р. № 650, з урахуванням наявних статистичних даних станом на 20.11.2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/650-2011-%D0%BF/ed20120409>.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2016.

Порохня В. М., Горбань О. М., Бирський В. В. Методический подход к анализу социально-экономического развития регионов Украины

В статье подчеркнуто, что для ускорения процессов реализации стратегических приоритетов, разработки и внедрения стратегии социально-экономического развития регионам нужен научно обоснованный организационный механизм, который предполагал бы процедуру группировки областей страны в кластеры, определение социально-экономического потенциала, разработки стратегии. Отмечено, что представленный механизм характеризует концепцию достижения целей и задач социально-экономического развития региона, ее нормативно-правовое, научно-методическое, организационное и институциональное обеспечение.

Ключевые слова: методический подход, социально-экономическое развитие, показатель, регион, кластер.

Porokhnya V., Gorban O., Byrskyy V. The Methodical Approach to the Analysis of Socio-Economic Development of Ukraine

The experience of the global financial crisis has shown that the loss of viability of individual elements of the global economic system can cause significant harm to the functioning of modern inter-regional associations. It would be fair is the opposite statement – a positive socio-economic development of certain regions to influence multiplier effect on the overall state economic growth dynamics.

To accelerate the implementation of strategic priorities, design and implementation of socio-economic development of regions need science-based organizational mechanism which would contain

the procedure grouping areas of the country to regional clusters, determine the socio-economic potential, development strategy. The mechanism describes the concept of the objectives and tasks of socio-economic development of the region and its regulatory, scientific, methodical, organizational and institutional support.

The results of the classification of areas of Ukraine completed agglomerative hierarchical cluster analysis method for socio-economic development.

Thus, the methodical approach to the analysis of socio-economic development of Ukraine, which was to improve the approach outlined in the existing legal act, allowed to raise the level of statistical processing of the data and a more objective comparative analysis of the current state and dynamics of regions of Ukraine. It allows you to enter for further analysis indicators such as regional integral human development and intellectual capital of the region.

Key words: *methodical approach, social and economic development, indicator, region, cluster.*